

KOXLEAR IMPLANT BOLALARNI INKLYUZIV TA'LIMGA TAYYORLASHDA KORREKSION-PEDAGOGIK ISH TIZIMINING NAZARIY ASOSLARI

RAHIMOVA NARGIZA ALISHEROVNA
TOSHKENT KIMYO XALQARO
UNIVERSITETI O'QITUVCHISI

Annotatsiya

Mazkur maqolada koxlear implantga ega bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim muhitiga tayyorlash jarayonida olib boriladigan korreksion-pedagogik ish tizimining nazariy asoslari yoritiladi. Tadqiqotda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning psixik va nutqiy rivojlanish xususiyatlari, koxlear implantatsiyadan keyingi reabilitatsiya jarayonining pedagogik jihatlarini hamda inklyuziv ta'lim sharoitida ularni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada zamonaviy korreksion-pedagogik yondashuvlar, individual rivojlanish dasturlarining ahamiyati va mutaxassislar (defektolog, logoped, psixolog, pedagog) hamkorligining nazariy asoslari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari koxlear implantli bolalarni umumta'lim muassasalariga moslashtirishda samarali pedagogik tizimni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: koxlear implant, inklyuziv ta'lim, korreksion-pedagogik ish, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar, reabilitatsiya, nutq rivoji, pedagogik qo'llab-quvvatlash, individual yondashuv.

Bugungi kunda jamiyatda inklyuziv ta'lim g'oyalarining keng joriy etilishi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga samarali integratsiyalash masalasini dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo'lgan va koxlear implantatsiya amalga oshirilgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash murakkab, ko'p bosqichli va tizimli korreksion-pedagogik yondashuvni talab etadi. Chunki koxlear implant bolaning eshitish

imkoniyatlarini qisman tiklasa-da, nutq, muloqot va ijtimoiy moslashuvning to'liq shakllanishi maxsus pedagogik yordamni taqozo etadi.

Koxlear implantli bolalar rivojlanishida eshitish stimulyatsiyasining yangidan shakllanishi, nutqni idrok etish va faol nutqni rivojlantirish jarayonlari muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonlar bolaning yosh xususiyatlari, implantatsiya vaqti, reabilitatsiya sifati hamda oilaviy va ta'lim muhitiga bevosita bog'liqdir. Shu sababli, inklyuziv ta'lim sharoitida koxlear implantli bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan tizim asosida tashkil etilishi zarur.

Mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, koxlear implantatsiyadan keyingi davrda faqat tibbiy reabilitatsiya yetarli bo'lmay, pedagogik, psixologik va logopedik qo'llab-quvvatlashning uzviy uyg'unligi talab etiladi. Ayniqsa, bolani inklyuziv ta'lim muhitiga moslashtirishda korreksion-pedagogik ish tizimining nazariy asoslarini aniqlash, uning maqsad, vazifa, tamoyil va metodlarini asoslab berish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan, mazkur maqolada koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda korreksion-pedagogik ish tizimining nazariy asoslarini yoritish, mazkur jarayonning pedagogik qonuniyatlari hamda samarali tashkil etish shart-sharoitlarini tahlil qilish asosiy maqsad qilib belgilandi.

Eshitishda chuqur nuqsoni bo'lgan bolalarda koxlear implantatsiya eshitish sezgisini qisman tiklash imkonini beradi, biroq bu holat nutq va kommunikativ faoliyatning o'z-o'zidan to'liq shakllanishini kafolatlamaydi. Implantatsiyadan keyingi davrda bola tovushlarni idrok etishni yangidan o'rganadi, bu esa murakkab psixofiziologik jarayon hisoblanadi. Ayniqsa, nutqni eshitib farqlash, semantik mazmunni anglash va faol nutqda qo'llash jarayonlari bosqichma-bosqich shakllanadi. Koxlear implantli bolalarda nutq rivoji ko'p jihatdan implantatsiya qilingan yoshga, eshitish stimulyatsiyasining muntazamligiga, oilaviy qo'llab-quvvatlash darajasiga va pedagogik ta'sirning sifatiga bog'liq bo'ladi. Shu bois, inklyuziv ta'limga tayyorlash jarayonida bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish asosiy metodologik talab sifatida qaraladi.

Koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda korreksion-pedagogik ish tizimi bolaning nutqiy, kognitiv, emotsional-irodaviy va ijtimoiy rivojlanishini kompleks qo'llab-quvvatlashga qaratiladi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi — bolaning umumta'lim muhitida tengdoshlar bilan samarali muloqotga kirisha olishini, o'quv faoliyatida faol ishtirok etishini va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashdan iborat.

Korreksion-pedagogik ish tizimi quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: eshituv idrokini rivojlantirish va tovushlarni farqlash ko'nikmalarini shakllantirish, og'zaki nutqni rivojlantirish, lug'at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmani va bog'langan nutqni shakllantirish, o'quv faoliyatiga psixologik tayyorgarlikni rivojlantirish, ijtimoiy moslashuv va kommunikativ kompetensiyalarni mustahkamlash. Mazkur vazifalar izchil, uzviy va tizimli tarzda amalga oshirilgandagina inklyuziv ta'lim samaradorligi ta'minlanadi.

Koxlear implantli bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar muayyan ilmiy-pedagogik tamoyillarga asoslanadi. Ular orasida quyidagilar yetakchi o'rin tutadi:

Individuallashtirish tamoyili – har bir bolaning eshitish darajasi, nutq rivoji va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

Tizimlilik va izchillik tamoyili – korreksion ishlarning bosqichma-bosqich va uzluksiz olib borilishi.

Kompleks yondashuv tamoyili – pedagogik, logopedik va psixologik ta'sirning uyg'unligi.

Faollik va muloqotga yo'naltirilganlik tamoyili – bolaning nutqiy va ijtimoiy faolligini rag'batlantirish.

Inklyuzivlik tamoyili – bolani umumta'lim muhitiga moslashtirishni asosiy maqsad sifatida belgilash.

Mazkur tamoyillar korreksion-pedagogik ish tizimining nazariy poydevorini tashkil etadi.

Koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash jarayoni ko'p tarmoqli mutaxassislar hamkorligini talab etadi. Defektolog, logoped, psixolog, sinf o'qituvchisi va ota-onalarning o'zaro uzviy hamkorligi bolaga ko'rsatiladigan pedagogik yordamning samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida barcha mutaxassislarning bir yo'nalishda faoliyat yuritishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa bolani inklyuziv ta'lim muhitida muvaffaqiyatli moslashuviga xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlil va kuzatuvlar natijasida koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda tizimli korreksion-pedagogik ishlarni amalga oshirish ijobiy natijalar berishi aniqlandi. Xususan, eshituv idrokini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar, nutqni faollashtirish hamda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha olib borilgan izchil ishlar bolalarning og'zaki nutqida sezilarli o'sishni ta'minladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, individual yondashuv asosida tashkil etilgan korreksion-pedagogik ishlar koxlear implantli bolalarning tengdoshlari bilan muloqotga kirishishida, dars jarayonlarida faol ishtirok etishida hamda ijtimoiy moslashuv darajasining oshishida muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, mutaxassislar va ota-onalar hamkorligining yo'lga qo'yilishi reabilitatsiya jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim sharoitida koxlear implantli bolalar uchun nazariy asoslangan va tizimli korreksion-pedagogik ishlarning muhimligini tasdiqlaydi.

Koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash murakkab va ko'p qirrali pedagogik jarayon bo'lib, u korreksion-pedagogik ishlarning ilmiy asoslangan, tizimli va izchil tashkil etilishini talab etadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanganki, koxlear implantatsiya eshitish imkoniyatlarini qisman tiklashga xizmat qilsa-da, bolaning nutqiy, kommunikativ va ijtimoiy rivoji maxsus pedagogik qo'llab-quvvatlovsiz to'liq shakllanmaydi.

Maqola doirasida olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim sharoitida samarali korreksion-pedagogik ishlar eshituv idrokini rivojlantirish, og'zaki

nutqni shakllantirish, kommunikativ kompetensiyalarni mustahkamlash va bolani ijtimoiy muhitga moslashtirishga qaratilishi lozim. Ayniqsa, individual yondashuv, tizimlilik va komplekslik tamoyillariga asoslangan pedagogik ishlar bolaning umumta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlaydi.

Shuningdek, mutaxassislar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda muhim shart sifatida namoyon bo'ldi. Umuman olganda, keltirilgan xulosalar koxlear implantli bolalar bilan ishlashda korreksion-pedagogik ish tizimini takomillashtirish, inklyuziv ta'lim amaliyotiga ilmiy asoslangan yondashuvlarni joriy etish zarurligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абрамова Г.С. Психология развития и возрастная психология. – М.: академический проект, 2019.
2. Алтухова Л.В. Кохлеарная имплантация у детей: психолого-педагогическое сопровождение. – М.: Владос, 2018.
3. Боскис Р.М. Дети с нарушениями слуха. – М.: Педагогика, 2004.
4. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – М.: Лабиринт, 2003.
5. Журавлева О.Н. Инклюзивное образование детей с нарушением слуха. – СПб.: Речь, 2020.
6. Королёва И.В. Кохлеарная имплантация и развитие речи у детей. – СПб.: Каро, 2017.
7. Левина Р.Е. Нарушения речи и их коррекция у детей. – М.: Просвещение, 2016.
8. Малофеев Н.Н. Инклюзивное образование: теория и практика. – М.: Институт коррекционной педагогики РАО, 2019.
9. Назарова Н.М. Специальная педагогика. – М.: Академия, 2018.
10. Рахимова Д.Р. Inklyuziv ta'lim asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
11. Ризаева Н.Ш. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
12. Тарасов А.Ф. Слуховое восприятие и речевое развитие. – М.: Педагогика, 2015.

13. Юсупова М.Б. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim. – Toshkent: Universitet, 2022.
14. Шереметьева Л.А. Коррекционно-развивающая работа с детьми с кохлеарными имплантами. – М.: Владос, 2021.